

FALSURI MONETARE IN ANTICHITATE

de ANA SUZANA DIMITRIU

Problema monetelor false a existat de când s'a născocit moneda. Atât antichitatea, cât și evul mediu și vremurile moderne au căutat să pedepsească delictele de falsificare a monetei. Dacă astăzi activitatea fraudatorilor, deși încă destul de lucrativă, este oarecum stânjenită datorită progresului tehnicii monetare, care oferă o mai mare posibilitate de control, vremea mai veche a avut mai mult de suferit în această privință. Astăzi, ochiul exersat al cercetătorului poate, cu mai multă sau mai puțină ușurință, determina, nu numai o monedă falsă modernă, dar și o imitație modernă a unei monede antice sau medievale. Putem noi însă în aceeași măsură determina un falsificat antic?

Pentru cel ce se ocupă de monetele moderne sarcina este mai ușoară. Să ne gândim că diferitele categorii de monete sunt identice între ele prin formă, dimensiuni, greutate, culoare, material și tip monetar¹⁾. Nu tot astfel se pune problema când avem în fața ochilor o monedă antică pe care trebuie s'o determinăm. mijloacele valabile pentru cercetarea falsificatelor moderne, adică analiza înfățișării exterioare, a caracteristicilor fizice și a compoziției chimice, sunt uneori prin ședere îndelungată în pământ, în foc sau apă. Cercetarea formei unei monede antice iarăși nu ne ajută prea mult. Știm că ori insuficiente când e vorba să ne pronunțăm asupra unei monede antice dubioase²⁾.

Înfățișarea exterioară a unei monede se determină prin cercetarea culorii, a formei, dimensiunii și a tipului monetar. Culoarea, care ar trebui să fie aceea a metalului respectiv, e însă de multe ori alte-

1) Ebengreuth (Dr. A. Luschin von), Allgemeine Münzkunde und Geldgeschichte des Mittelalters und der neueren Zeit. Zweite Auflage. Berlin, 1926. P. 149.

2) Loos (G. B.), Die Kunst falsche Münzen zu erkennen. Berlin, 1928, P. 28.

monetele antice n'au avut o formă identică, o circumferință perfectă, ci o formă mai mult sau mai puțin eliptică. Ochiul omului antic era obișnuit cu varietatea de formă a monetelor, încât fraudatorul nu era prea incurcat în privința formei monetei sale, de care se lega natural și dimensiunea.

Mai rămân tipurile monetare și legendele, însă când ne gândim că monetele antice, fie bătute, fie turnate, se luerau cu mâna, ne închipuim ușor, că oricât de formată ar fi fost mâna lucrătorului monetar, era totuși în imposibilitate de a fabrica tipuri sută în sută identice între ele. La aceasta se adaugă și faptul că matrițele lucrute cu mâna, uzându-se repede, trebuiau des înlocuite, nouile matrițe nu corespundeau în chip absolut cu cele vechi, așa că pentru fraudator era ușor să adauge un tip monetar la cele deja existente.

Ceva mai mult ne ajută calitățile fizice ale unei monete, ca greutatea și sunetul, precum și analiza chimică, care însă de obicei sacrifică moneda.

Admițând însă că cu ajutorul analizei calităților fizice și chimice ale unei monete, am putut-o determina pe aceasta ca fără valoare intrinsecă, iar după însușirile formei exterioare s'ar părea că avem de-a face cu o monedă de reală valoare, cum ne putem pronunța? Această monedă considerată izolat, e falsă, pentru că vrea să treacă drept ceiace nu e în realitate. N'ar fi însă posibil să facă ea parte dintr-o serie întreagă de astfel de monede, emise de însăși autoritatea de stat, sperând ca prin aceasta să aducă un echilibru temporar în finanțele în de-ordine?

Că au existat fabricatori particulari, nu e nicio îndoială, dovadă măsurile legislative împotriva contravenițiilor. Dar nu e mai puțin adevărat că autorii antici arată că Statul însuși a intervenit, oficial sau camuflat, în momentele de mare criză, cu aceleași mijloace pe care în particular le condamna.

Astfel, Polycrates, tiranul Samosului, 535-2, având a plăti retragerea Lacedemonienilor din acea insulă, le-o plăti în piese de plumb aurite³). Orașul Clazomenai din Asia Mică emitea pentru plata mercenarilor monede cu sămbure de fier⁴).

3) Herodot, III, 56.

4) Aristotel Oecon, II, 2, la Beulé, Les monnaies d'Athènes. Paris, 1858, p. 70.

bioase ca celelalte, menite să-l salveze de falimentul de care era uneori foarte aproape. Fiecare criză economică atrăgea fatal după ea măsuri din care moneda ieșea din ce în ce mai depreciată. Analizarea crizelor economice ar depăși însă cadrul comunicării de față, care și-a propus a trece în revistă doar câteva din rezultatele obținute din aceste măsuri.

O primă clasă de monete alterate erau monetele umplute cu un metal inferior, monetele suberate, cunoscute și de Greci, și care nu pot fi privite din punct de vedere al valorii întrinece, deoarece metalul prețios, aurul și argintul nu sunt decât o pojghiță subțire, de suprafață, pe când sămburele — anima — este de aramă, plumb sau fier¹⁴. Din punct de vedere al înfățișării exterioare aceste monete par autentice.

Pentru obținerea acestui fel de monete s'a presupus cufundarea sămburelui în metal prețios lichid. Acest procedeu pare însă, imposibil. Mai degrabă se așeza sămburele între două foi de metal prețios, și se încălzea totul cam la 1000°. Argintul sau aurul topindu-se mai repede, va curge și va acoperi în mod egal sămburele pe amândouă fețele¹⁵.

Prima emisiune a acestui fel de monete a avut loc în timpul războaielor punice, după bătălia de la Trasimene (217 în Chr.), când Sfatul roman a trecut printr'o mare criză¹⁶ și când se procedea și la reducerea asului, un dinar cuprinzând 16 ași în loc de 10.

Aceste măsuri s'au arătat a fi însă simple soluții de moment, care au pus Statul și mai mult în încurcătură, fiind acum în imposibilitate de a cunoaște proporția de monete suberate față de cele bune, deoarece, în mod fatal, nu se mai putea controla acum activitatea fraudatorilor particulari.

Pe de altă parte, cu toate indemnurile către populație, ca monetele suberate să fie considerate ca autentice, lumea nu avea încredere, și recurgea la tot felul de experiențe ca să se asigure de

14) Lenormant, Op. cit., p. 221.

15) Barb (A.), Zur antiken Münztechnik, in Numismatische Zeitschrift, 1930, Band 63, p. 4.

16) Zonaras, la Mommsen (Theodor), Histoire de la monnaie romaine, Paris, 1873, Vol. II, p. 89.

autenticitatea lor, aruncându-le la pământ ca să le controleze sune-tul sau înțepându-le pentru a le cunoaște miezul¹⁷⁾. Piesele bune erau retrase din circulație și păstrate, astfel că Statul se vedea amenințat de perspectiva de a nu mai poseda decât monete fără valoare intrinsecă.

Pentru a ușura finanțele Statului de balastul monetelor alterate, M. Livius Drusus hotărăște în 91 în. Chr. ca monetele suburate să nu mai formeze decât a 8-a parte din cantitatea de monete circulatorii¹⁸⁾, iar tribunul M. Gratidianus încearcă să scoată cu totul din circulație dinarii suberați¹⁹⁾. Cu tot entuziasmul arătat de popor, ceiace dovedea cât de ușurat s'a simțit după această măsură, Sulla restabilește vechea stare de lucruri, iar Gratidianus este supus unei morți oribile²⁰⁾.

În perioada dintre Sulla și Caesar, serii întregi de emisiuni nu sunt cunoscute decât prin suberate. Caesar ar fi încetat, după cum afirmă Mommsen²¹⁾ cu emiterca acestui fel de monete, ordonând chiar, ca cele existente să fie retrase din circulație. Babelon nu contrazice această afirmație²²⁾, însă Lenormant semnalează câțiva dinari suberați din timpul lui Caesar, socotindu-i împreună cu Mommsen ca operă a falsificatorilor particulari²³⁾.

M. Antonius repune în circulație dinarii suberați²⁴⁾.

Urmărind istoria monetelor alterate în timpul imperiului, găsim astfel de exemplare în timpul lui Claudius, mai ales dinarii cu DE BRITANN și PAX AVG²⁵⁾. Sub Vespasian, Statul este iarăși amenințat de inflația dinarilor suberați, apoi numărul lor scade treptat, ajungând foarte rari sub Commodus și încetând sub Caracalla²⁶⁾.

Se găsește că e mai lucrativă operația de a deprecia compoziția metalului însuși, ajungându-se la următoarele derivate:

17) Mommsen, Op. cit. p. 89.

18) Plinius, Hist. nat., 33, 3, 46. la Babelon; op. cit., p. 636.

19) Plinius, op. cit. 33, 46.

20) Seneca, De Ira III, XVIII. Cicero, De Officiis, Florus III 21, 26, Lucan Pharsalia II, 173.

21) Mommsen, op. cit., p. 84.

22) Babelon, op. cit., p. 638.

23) Lenormant, op. cit., p. 232.

24) Plinius, op. cit. p. 33, 9.

25) Babelon, op. cit. p. 638.

26) Ibid.

Billonul, întâlnit, e drept, încă depe vremea lui Tiberius, dar numai la periferia imperiului²⁷⁾, plumbul argintat²⁸⁾, sau arama aurită²⁹⁾.

Aurul întrebuițat pur și a cărui alterare în timpul lui Augustus era socotită ca o crimă de stat³⁰⁾, ajunge să sufere amestec în titlu. Eckhel semnalează monete de aur suberate dela Hadrian, Commodus, Gratian, Valentinian, și Arcadius³¹⁾. Cuimea alterării se atinge sub Aurelian, când monetarii necinstiți se revoltă contra măsurilor luate de împărat³²⁾, astfel încât măsurile luate de împăratul Tacit, (275) prin care pedepsea deficitul de alterare a aurului cu moartea și cu proscricția bunurilor³³⁾, arată că concurența fraudatorilor particulari ajunsese periculoasă pentru fraudă oficială. Încercările lui Dioclețian (284—305) de a stabili moneta au un efect temporar.

În 313 d. Chr. monetele de aur se micșorează cu un mm., lucru care stârnește nesiguranța și neîncrederea în circulația monetară³⁴⁾, ușurându-se astfel activitatea fraudatorilor particulari. Lumea nu putea reacționa, neavând posibilitatea de a discerne falsurile private de cele oficiale, și pe de altă parte fiind obligată să nu refuze moneta cu efigia împăratului³⁵⁾. Această stare de lucruri se va menține până la sfârșitul imperiului roman.

C' a doua clasă de monete dubioase o alcătuiau monetele turnate și aici se ciocnește activitatea frauduloasă a particularilor cu cea a Statului. Atelierele monetare din provincii erau ținute să asigure emisiuni de astfel de monete în Gallia, Britannia, Africa, Egipt, Palestina. Descoperirile făcute contrazic afirmația lui Pink³⁶⁾, că în provincii se băteau numai monete de metal nobil. Metalul întrebuițat

27) Babelon, op. cit. p. 638.

28) Ioannes Xiphilin, Brev. Dio. Cas. LXXVIII, 14.

29) Babelon, op. cit., p. 361.

30) Lenormant, op. cit., p. 201.

31) Babelon, op. cit., p. 631.

32) Eutropius IX, 14.

33) Vopiscus, Tacit, IX.

34) Seeck (O), Die Münzpolitik Diocletians und seiner Nachfolger in Zeitschrift für Numismatik, 1830, p. 52.

35) Codex Theodosianus IX, 22.

36) Voetter (Otto), Ueber hybride, überprägte u. gegossene Münzen der röm. Kaiserzeit, Monatsblatt der nom. Ges. Wien, 1907, p. 254. în Numismatische Zeitschrift, 1933, p. 21.

era billonul, apoi arama cu aliaj de zinc și lăitonul³⁷⁾. Sunt reprezentate împărații dela Augustus înainte. Este celebru atelierul descoperit la Daméry, cu cele 2000 piese dela Caracalla până la Postumus, privit de Lenormant³⁸⁾, mai mult ca o officină de falsuri ale monetarilor necontrolați din provincie, decât ca rezultatul unei activități oficiale. În tot cazul, sistemul monetelor turnate oferea mai mare facilitate fraudatorilor particulari decât ar fi oferit monetele suberate, deoarece operația de turnare era foarte simplă. Un model pe care să-l mulezi, turnând apoi în tiparnița metalul topit³⁹⁾.

Cele mai multe tiparnițe sunt din epoca lui Caracalla și Elagabal. Numărul lor scade după Dioclețian și Constantin II, apoi dispare cu totul.

O a treia grupă o alcătuiau imitațiile care nu urmăreau totdeauna înșelăciunea. Artistul copiază de ex. tipul unei divinități de pe o monedă cu circulație mai intensă, transpunându-l pe o monedă locală⁴⁰⁾. Aceste experiențe aveau însă câteodată și partea lor practică: Se adoptau tipurile mai cunoscute, fabricându-se piese locale identice, doar cu un titlu mai slab, care erau strecurate apoi pe lângă primele pe piețele internaționale⁴¹⁾. La acestea trebuiesc adăugate imitațiile barbare, care urmăreau numai redarea unei înfățișări de asemănare generală, fără a intra în detalii. Marile centre de imitație barbară au fost (în afară de dunărene, Gallia și Orientul mijlociu⁴²⁾.

La grupele sus menționate trebuie să adăugăm și grupa monetelor hibride, considerate, pe bună dreptate, ca aparținând în majoritatea cazurilor activității fraudatorilor particulari.

* * *

Din acest scurt istoric al diferitelor emisiuni de valoare nominală se desprinde activitatea Statului în materie de fraudă monetară, care covârșește pe cea a fraudatorilor particulari. Măsurile cu

37) Lenormant, op. cit., p. 279.

38) Ibidem.

39) Babelon, op. cit., p. 350.

40) Lenormant, Monnaies et médailles, Paris, p. 145.

41) Lenormant, Monnaies et médailles, Paris, p. 146.

42) Lenormant, Monnaies et médailles, Paris, p. 151.

caracter general luate de autorități desvăluie însă și activitatea acestora din urmă.

La Greci, se pedepsea, de pildă, deprecierea frauduloasă a titlului monetar, care amesteca argintul cu aramă și plumb⁴³). Acțiunea publică de urmărire se numea *νομισματος διαφορας γραφή*, iar fraudatorii erau pedepsiți cu moartea⁴⁴).

La Romani, delictele monetare și măsurile de pedepsire au fost pe care-l folosește și-l completează apoi Justinian în Pandectele strănse pe vremea lui Theodosius II, (429) în Codex Theodosianus, (Digestele) sale în anul 534.

Allăm astfel că se lucrau monete false după tehnica monetelor Statului, operație pe care Romanii o numeau *falsam monetam percutere* sau *couplare*⁴⁵).

Cea mai veche lege împotriva fraudatorilor monetari datează din vremea lui Marius Gratidianus, *Iudicium cum poena*. Cel găsit în exercițiul funcției era pasibil de pedeapsa cu moartea⁴⁶).

Sub Sulla, a existat legea *Cornelia nummaria*, împotriva acelor care fabricau sau alterau monetele de aur și argint, le rădeau sau le spălau cu acizi, sau ar fi umblat cu monete de plumb și staniu, sar ar fi introdus în barele de metal prețios, un metal ordinar⁴⁷).

În timpul imperiului delictele monetare devin crime de lèse-majestate, apelul și amnistia sunt interzise⁴⁸). Totuși se băteau monete false cu efigia împăratului, iar lumea, pe de altă parte, era obligată să nu le refuze⁴⁹).

În 326 Constantin interzice turnarea monetelor. Măsura aceasta se întărește în 356 sub Constantin II și Iulian⁵⁰).

Răufăcătorii mai recurgeau și la alte mijloace: Puteau reduce prin tăiere circumferința monetei⁵¹) lucru nu prea greu, deoarece

43) Demosthenes Timocrat § 212.

44) Saglio et Daremberg, Dictionnaire des antiquités, art. MONETA
FALSA, p. 1980.

45) Dig. 48, 10, 10, în Pandectas Justinianae in novum ordinem Digestae... Parisiis, 1821.

46) Mommsen (Theodor), Römisches Strafrecht, Leipzig, 1899, p. 673, raportează termenii conflare și fingere la monetele turnate.

47) Dig. XLII, XLI.

48) Cod. theod. IX, tit. 21 și IX. 38,6.

49) Dig. XLII.

50) Babelon, op. cit. p. 965, nota 1.

51) Cod. theod. IX, 22.

moneta nu avea o formă determinată. Prin aceasta se ajungea natural, la o reducere a greutateii monetei. Separau deasemenea argintul din aliajul monetar. Pedepsele variază după condițiile sociale. Nobilii erau pedepsiți cu exilul și confiscarea averii, plebeii cu condamnarea pe viață, sclavii cu pedeapsa cu moartea. Denunțătorii erau răsplătiți, sclavii putând căpăta chiar cetățenia romană. Stăpânul locului unde s'a oficiat fabricarea ilicită, dovedit a fi avut știință de aceasta, se pedepsea cu deportarea în insulă și cu confiscarea averii. Dacă s'a lucrat fără știința lui, va pierde posesiunea sau casa în care s'a comis acea crimă⁵²).

În afară de aceste măsuri cu caracter penal s'au luat și o serie de măsuri cu caracter preventiv. Astfel la Greci trei funcționari sunt ținuți răspunzători de autenticitatea emisiunii monetare, și tipurile de pe monete se schimbau cât mai des⁵³). La Romani, procuratorul observa ca monetarii să nu falsifice titlul și să nu fabrice monete pentru uzul lor personal⁵⁴).

Activitatea fraudatorilor particulari desfășurându-se în cadrul emisiunilor monetare oficiale, s'ar părea, date fiind mijloacele indirecte de cercetare ale acestei activități, că rezultatele investigațiilor noastre nu pot fi decât minore.

Istoricul activității frauduloase a Statului a fost însă necesar, pentru că ne-a arătat că oficialitatea însăși a încurajat, fără să vrea, pe fraudatorii particulari. Cunoscând punctele esențiale ale momentelor de mare criză financiară din antichitate, ne dăm seama că fraudatorii particulari intervin intens tocmai în aceste momente, când nu mai este posibil un control. Aici este de fapt și punctul slab al cercetărilor în această direcție, neputând deosebi activitatea Statului de a particularilor. În schimb, momentele de stabilitate economică, ca de pildă, epoca augusteică sau antonină, sau dioclețiană, ne oferă puncte de reper, căci putem, cu destulă certitudine, atribui falsurile din aceste epoci, ca aparținând activității fraudatorilor particulari.

În al doilea rând, descoperirile officinelor monetare clandestine se fixează mai mult în provincii. Italia este aproape exclusă. Deaceia

52) Cod. theod., IX, 21.

53) Lenormant (François), La monnaie dans l'antiquité, I, p. 54, n. 1.

54) *Ibidem*, p. 206.

un repertoriu al acestor oficine, pe provincii, ne-ar ajuta să delernăm activitatea monetară clandestină din provinciile respective.

În al treilea rând, cercetarea măsurilor de ordin penal, ne arată că felul de a lucra monete al particularilor era acelaș ca cel al monetarilor de Stat, folosindu-se tot de monete suberatae, turnate, sau deprecind titlul monetar.

Activitatea fraudatorilor particulari este, în majoritatea cazurilor, împinsă de pofta de câștig. Nici preocuparea de a se pune în slujba frumosului nu este însă exclusă. Astfel, de pildă, se copiau monete ieșite din circulație, sau se creiau piese de fantezie, care serveau ca obiecte de podoabă⁵⁵⁾. Și dacă nu putem găsi un Becker al antichității, totuși modeștii artiști anonimi ne-au lăsat copii depe tetradrahmele din Syracusa, cu capul Artemisei lui Evainetos⁵⁶⁾.

55) Lenormant (François), *La monnaie dans l'antiquité*, I, p. 34.

56) Lenormant (François), *Monnaies et médailles*, p. 142.

Dificultățile de tot felul ce am întâmpinat în cursul ultimilor patru ani, ne-au obligat să amânăm mereu publicarea revistei noastre și la urmă să concentrăm într-un singur fascicol materialul științific. Insuș acest fascicol n'ar fi putut apare, dacă nu primeam din partea colegului Vasile Canarache, secretarul general al societății noastre, întreg sprijinul necesar pentru acoperirea cheltuielilor reclamate de procurarea hârtiei și executarea tiparului. Ii exprimăm înregă recunoștința noastră pentru acest act de nobil și desinteresat devotament față de societatea noastră și față de știința numismatică românească.